

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

Закарпатський державний університет

Університет у м. Мішкольц (Угорщина)

Академічне товариство ім. М. Балудянського (м. Кошице, Словаччина)

Наукове товариство студентів та аспірантів юридичного факультету ЗакДУ

Координаційна рада молодих юристів при Міністерстві юстиції України

Ліга студентів Асоціації правників України

ЗАКАРПАТСЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ

**Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції
молодих учених та студентів
(9-10 квітня 2012 року, м. Ужгород)**

ІСТОРИЧНІ ПРАВА ДЕРЖАВ НА ВОДНІ ПРОСТОРИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Аверочкіна Т.В.,

*к.ю.н., с.н.с., доцент кафедри морського та митного права,
НУ «Одеська юридична академія»*

Однією з найбільш актуальних та важких питань сучасного міжнародного морського права є проблема встановлення особливих обставин, що використовуються в якості критеріїв кваліфікації заток та інших морських вод в якості історичних. Актуальність проблеми визначення таких критеріїв гостро виявилася на III Конференції ООН з морського права. Подібно до конвенцій, що були вироблені у 1958 році на I Конференції з морського права, нова Конвенція ООН з морського права 1982 року [1] не встановила чітких підстав правомірного віднесення вод до розряду історичних. Проблема ускладнюється ще й тим, що національні закони деяких країн нерідко взагалі виходять з відсутності в міжнародному праві критеріїв законного віднесення вод до історичних. При цьому з моменту закріплення в міжнародних документах можливості існування таких просторів, право на життя отримали висловлювані правознавцями-міжнародниками теорії набуття державами права на історичні води, а також рішення судів щодо визнання за певними державами права на прибережні водні простори, що зазвичай не належать до складу внутрішніх морських вод, але розглядаються як такі внаслідок тривалого використання. Складність та багатоаспектність цього питання обумовлює необхідність поглибленого вивчення інституту історичних вод, аналізу та виявлення тенденцій його розвитку.

Проблема визнання історичних прав держав на водні простори в правовій літературі розглядається вже давно, але, на жаль, доволі фрагментарно. На сьогодні наявні лише декілька досліджень британських та американських авторів, що стосуються цього питання міждержавних відносин (Л.Дж Бучез [2], М.П. Строл [3], Е.З. Блюм [4]). У вітчизняній науці морського права проблема критеріїв історичності морських просторів майже не піднімалася, хоча згадування про цю категорію морських вод наявні майже у всіх підручниках та монографіях з питань міжнародного морського права та, на жаль, вони обмежуються лише декількома сторінками про наявність таких просторів та переліченням певних географічних назв, при цьому ґрунтовних теоретичних правових досліджень на цю тематику до сьогодні немає. Не намагаючись розкрити всю специфіку правових проблем, пов'язаних із такими просторами Світового океану, метою цієї

статті автором обрано лише один з аспектів теоретичного правового дослідження історичних вод, а саме аналіз теорії історичних прав держав на водні простори.

Як відомо, внутрішні морські води складаються з вод морських портів, заток, бухт, губ, лиманів, «історичних» вод (заток, морів, проток), а також усіх інших вод, розташованих, як зазначає ст. 5 Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 року [5] та ст. 8 Конвенції ООН з морського права 1982 року, убік берега від вихідних ліній, від яких відлічується ширина територіального моря.

Цими ж міжнародними документами визнається за прибережними державами право поширювати режим внутрішніх морських вод на історичні моря та затоки. Визнання статусу «історичних» за деякими водами міститься в ст. 12 Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 року. Крім того, Резолюція «Режим «історичних» вод», прийнята 27 квітня 1958 р. [6] за доповіддю Першого комітету Женевською конференцією з питань морського права, зазначила про те, що беручи до уваги, що Комісією міжнародного права не передбачений режим «історичних вод», включаючи «історичні затоки», визнаючи важливе значення правового статусу таких районів, постановляє просити Генеральну Асамблею Організації Об'єднаних Націй вжити заходів для дослідження правового режиму «історичних вод», включаючи «історичні затоки», та повідомлення результатів цього дослідження всім державам-членам Організації Об'єднаних Націй.

В ході проведення Женевської конференції 1958 року був також прийнятий не дуже широко відомий документ – Меморандум Секретаріату ООН щодо історичних вод [7], в якому знайшли закріплення погляди на це правове явище, зокрема позиції окремих держав стосовно певних просторів, на які може бути розповсюджений режим «історичних» вод (Азовське море, затока Канкала, затока Чалер та ін.), судові прецеденти та позиції науково-дослідницьких закладів і вчених США, Франції, Японії. Крім того, документ містить доволі ґрунтовний аналіз теорії «історичних заток».

Прийняття цих документів обумовило проведення подальших досліджень проблематики «історичних» вод Організацією Об'єднаних Націй, що дозволили побачити світ наступному документу – Дослідженню, підготовленому Секретаріатом ООН «Юридичний режим історичних вод, включаючи історичні затоки» 1962 року [8]. Тут було розглянуто концепцію «історичних вод», проблеми здійснення юрисдикції прибережної держави щодо цих морських просторів та елементи права держави на «історичні води». Проте до сьогодні ці документи залишаються лише науковими дослідженнями та жоден з них не покладений в основу міжнародної конвенції.

Відповідно до згаданих раніше конвенцій – про територіальне море та прилеглу зону та з морського права – Закон України від 4 листопада 1991 р. «Про державний кордон України» [9] до внутрішніх вод України відносить морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; води портів України, обмежені лінією, яка проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря; води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морських миль; води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні.

Мета цієї статті обумовлює особливу цікавість до останніх з перелічених просторів – історичних вод заток, бухт, губ, лиманів, морів та проток. При цьому є необхідність дослідження визначень понять «затока», «бухта», «губа», «лиман», «море», «протока» [10].

Канадський професор Д. Фарад відзначає, що головними критеріями для віднесення морських вод до категорії історичних є наступні: «(1) виняткова влада та контроль над таким морським районом, включаючи можливість вигнання іноземних суден з нього якщо на це буде потреба; (2) довге користування ним або закінчення тривалого часу, хоча довжина конкретного періоду залежить від обставин; (3) мовчазна згода інших держав, особливо тих, чий інтерес можуть зачіпатися цим статусом» [11, 15].

Головною відмітною рисою правового статусу історичних вод, як й внутрішніх морських вод в цілому, є те, що в їхніх межах іноземні судна не користуються правом мирного проходу. Прибережна держава своїми нормативними актами визначає їхній правовий режим, зокрема встановлює порядок заходу іноземних суден у внутрішні морські води.

Однак історичними можуть бути тільки такі затоки, які внаслідок географічного положення мають велике значення для безпеки та економіки прибережної держави та стосовно яких вона тривалий час здійснює свої акти влади, про що повинне бути відомо й іншим державам.

До історичних заток належать, наприклад, затоки Петра Великого (Росія), Гудзонова затока (Канада), Варангер-Фіорд і Вест-фіорд (Норвегія), Брістольська затока, Форт-Оф-Форт, Мори-Ферт (Великобританія), Делавэр, Монтерей (США) та ін.

Вже довгий час існує теорія набуття державою «історичних» прав на певні водні простори або на діяльність в них (проте ще й досі не закріплена в жодному з міжнародних нормативно-правових актів). Зазвичай це стосується просторів відкритого моря, проте без будь-яких доповнень до

свобод в ньому. Зазвичай такими правами є право на здійснення рибальства, або рибальської юрисдикції.

В дійсності це питання міжнародних відносин пов'язане з більш конкретною розбіжністю стосовно належного застосування та здійснення «ефективної юрисдикції», що має відношення до будь-якого спору щодо історичних вод, де таке право залежить від «сфери проголошення просторів такими» та «сумірністю з фактичною діяльністю держави (позивача)». Так, наприклад, Єменський арбітраж у 2001 році знайшов аналогічний «традиційний режим рибальства» в спорах, пов'язаних з «несанкціонованим рибальством», що здійснювалося не лише в територіальному морі, але й за його межами [12, 4].

Термін «історичні права» є ширшим за термін «історичні води». Це означає, в найбільш широкому розумінні, що держава проголошує виключні юрисдикційні права в просторі, який традиційно вважається міжнародними водами (особливо це стосується прав на рибальство). Ці права повинні, однак, в основному відповідати або, принаймні бути схожими з передбачуваними вимогами для встановлення режиму «історичних вод» як таких, зокрема щодо безперервного та тривалого використання за згодою відповідних інших держав. Наприклад, Туніс у справі проти Лівії стверджував, що історичні права були пред'явлені на аналогічній основі стосовно історичних вод, а саме, що вони були встановлені для мирного та довготривалого здійснення суверенітету, за умови тривалої підтримки (незаперечення) з боку інших держав.

Незважаючи на певну схожість правил, такі претензії суттєво відрізняються від претензій на історичні води. Поперед усе, ці проголошені права застосовуються лише на основі *quoad hunc*, а не *erga omnes* як й, імовірно, претензії на історичні води; та вони можуть навіть не мати терміну «історичний» в своїй назві. Так, наприклад, у справах про рибальську юрисдикцію, де йде мова в основному про «встановлені», а не про «історичні» права, хоча в судових рішеннях у цих справах термін «історичні права» все ж використовується.

Однак слід зазначити, що пленарне рішення Міжнародного суду стосовно Ісландії «визнало наявність історичних та особливих рибальських інтересів заявника в спірних водах» та Меморандум про те, що проблема прав на рибальство у відкритому морі «повинна головним чином посилатися на визнання «історичних прав», але «такий порядок вносить певну плутанину у зазначене питання, оскільки визнання продовження іноземного промислу у розширених зонах юрисдикції не лише є заснованим на спеціальній правовій позиції, набутої на підставах безперервного використання, в порушення норм про верховенство закону, але на визнання особливих інтересів інших держав

в зоні, яка на цей час перебуває під юрисдикцією прибережної держави». Такі свободи відкритого моря, що зникають, безперечно, продовжують визнаватися на міжнародній арені, підтвердженням чому слугує ст. 62 Конвенції з морського права 1982 року, що надає доступ до рибних запасів інших держав у виключній економічній зоні (тобто державам, громадяни яких зазвичай провадять промисел в цій зоні) [12, 5].

Крім того, категорія «історичні права» відрізняється від категорії «історичні води» оскільки вони (права) є основою регіональних претензій щодо юрисдикції та суверенітету.

Та третьою відмінністю в цих поняттях є те, що проголошені історичними води обов'язково повинні перебувати біля сухопутної території держави-заявника, оскільки неможливо неприбережній державі розповсюджувати власні історичні права на водні простори біля берегів інших держав.

Деякі дослідники висловлюють думку про те, що історичні права вперше були проголошені США в Північноатлантичному арбітражі з рибальства в 1910 році [13]. У більш загальному вигляді юридичний режим цих просторів був розкритий ООН в 1962 році в дослідженні «Юридичний режим історичних вод, включаючи історичні затоки», підготовленому Секретаріатом, де при характеристиці «історичних вод» зазначалося, «що право на них виходить з історичного факту про те, що держави протягом років проголошують і зберігають (підтримують) свій суверенітет над морськими просторами, які вони вважають для себе вкрай необхідними без врахування відхилення та мінливих позицій про те, що міжнародне право могло б приписати стосовно делімітації територіального моря».

Строл [3, 46] зазначає, що термін «історична затока» з'явився «порівняно недавно в понятійному апараті міжнародного права», і відповідно він є досить сучасним та ймовірно датується не раніше ніж 1910 роком і позицією доктора Драго у Північноатлантичному арбітражі з рибальства. В Норвезькій відповіді в Рибальській справі [14, 532] стверджувалося, що теорія історичних заток була «винайдена» юристами в XIX столітті та в той самий час заклала основу доктрини «історичних вод». Лайквейз, що виступав від імені Великобританії по цій справі відзначив, що тільки наприкінці XIX століття чітка категорія – «історичні затоки» – почала відрізняти їх від звичайних заток [14, 548].

Таким чином, проблема визнання історичних прав держав на водні простори є ще далекою від остаточного вирішення. Ця обставина вимагає продовження законопроектних робіт на міжнародному рівні, вироблення єдиних підходів та критеріїв для визнання прав держав на історичні простори, прийняття з цього приводу або окремої конвенції, або доповнення Конвенції ООН з морського права 1982 року.

Список використаних джерел:

- 1) Конвенция Организации Объединённых Наций по морскому праву от 10 декабря 1982 года / Конституция для океанов (UNCLOS 82): Учеб.–метод. пособие / [сост. Е.В. Додин, С.А. Кузнецов] / под ред. С.В. Кивалова // Библиотека журнала «Торговое мореплавание» (Серия: Правовое регулирование торгового мореплавания). – 1998. – № 3/II. – 250 с.
- 2) Bouchez L.J. The Regime of Bays in International Law / L.J. Bouchez. – Sythoff, Leyden, 1964.
- 3) Strohl M.P. The International Law of Bays / M.P. Strohl. – The Hague: Martinus Nijhoff, 1963.
- 4) Blum Y.Z. Historic Titles in International Law / Y.Z. Blum. – The Hague, 1965.
- 5) Конвенция о территориальном море и прилежащей зоне 1958 года / [Додин Е.В., Кузнецов С.А.] / Женевские конвенции по морскому праву // Библиотека журнала «Торговое мореплавание» (Серия: Правовое регулирование торгового мореплавания). – 1998. – № 5/ II. – С. 10 - 14.
- 6) Режим «исторических» вод: VII резолюция ООН от 27 апреля 1958 г. / Конференция ООН по вопросам морского права. Официальные отчеты. – Том 2: пленарные заседания. – 1958. – V. 4.
- 7) Historic Bays, Memorandum by the Secretariat of the United Nations, A/ CONF. 13/1 / Official Records of the United Nations Conference on the Law Of the Sea 1958. – Volume I (Preparatory documents), 1958.
- 8) Juridical Regime of Historic Waters, including Historic Bays – Study prepared by the Secretariat? A/CN.4/143 / Yearbook of the International Law Commission, 1962. – Vol, II.
- 9) Про державний кордон України: Закон України від 4.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – № 2. – Ст. 5.
- 10) Аверочкіна Т.В. Історичні затоки як вид внутрішніх морських вод держави / Т.В. Аверочкіна // Митна справа. – 2010. – № 4. – С. 88 – 93.
- 11) Pharand D. Canada's Arctic Waters in International Law / D. Pharand. – 1988.
- 12) Clive R. Symmons Historic Waters in the Law of the Sea: A Modern Re-Appraisal (Publications on Ocean Development) / Clive R. Symmons. – Martinus Nijhoff Publishers Brill Academic, 2008.
- 13) North Atlantic Fisheries Arbitration (1910) S. Doc. No. 370, 61st Cong., 3d Sess., vol. 1, Award of the Tribunal.
- 14) Pleadings, 31/7/1950.